

VSKS-tieto

**Suomalainen ja venäläinen Viipuri – historiankirjoitus ja
arkkitehtuurin historia 1800-luvulta 2020-luvulle**

Rainer Knapas

VSKS-tieto-sarjassa julkaistaan Viipuria ja sen lähialueita käsittelevää yleistä tietokirjallisuutta. Sarjan taittopohjat on rahoitettu Suomen tiedekustantajien liiton tuella vuonna 2023. Liiton toimintaa rahoitetaan tekijänoikeusjärjestö Kopiosto ry:n keräämillä tiedejulkaisujen käyttökorvauksilla ja nimellisillä jäsenmaksuilla.

Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura on tieteellinen seura, jonka tarkoituksena on lisätä tietoa Viipurin ja sen lähialueiden historiasta. Seura on perustettu vuonna 1845.

VSKS-tieto 5

Suomalainen ja venäläinen Viipuri – historiankirjoitus ja arkkitehtuurin historia 1800-luvulta 2020-luvulle

Rainer Knapas, kulttuuri- ja taidehistorioitsija, FL, Helsingin yliopiston kunniatohtori

VSKS, Helsinki 2026. 22 sivua.

ISSN 2984-5378.

Suomalainen ja venäläinen Viipuri – historiankirjoitus ja arkkitehtuurin historia 1800-luvulta 2020-luvulle

Yleisen historiankirjoituksen ja taidehistorian historiankirjoituksen historian välistä suhdetta ei ole Suomessa järjestelmällisemmin tutkittu, muutamia poikkeusesimerkkejä lukuun ottamatta. Taidehistorian osa-alueen, arkkitehtuurin historian tutkimuskohteet ovat yleensä julkisuudessa sekä näkyviä että tunnettuja. Viipurin kohdalla historiankirjoitus ja historiatietoisuuden rakentuminen on jo 1800-luvulta alkaen ollut ajoittain ristiriitaista ja kärjistettyäkin. Kohteena on ollut kokonainen kaupunki kahden kansallisen ja ajoittain jyrkän nationalistisen tutkimussuunnan ja -politiikan – suomalaisen ja venäläisen / neuvostoliittolaisen – välillä. Maiden historiankirjoituksen yleiset muutokset, suuntaukset ja peruskäsitteet ovat jatkuvasti heijastuneet Viipuria koskevaan tutkimukseen, myös arkkitehtuurin ja kaupunkikuvan historiaa koskevaan julkisuuteen.

Historiankirjoitus, käännekohtat, suurmiehet ja tunnus kuvat

Suomessa luotiin tutkijoiden ja kirjailijoiden tuotannon kautta 1800-luvun kuluessa yhtenäisyyteen pyrkivä yleiskuva maan, Suomen kansan ja silloisen suuriruhtinaskunnan vaiheista kalevalaisesta muinaisuudesta ”kansallisen

heräämisen” aikaan. Suuria käännekohtia olivat Suomen liittäminen Ruotsin yhteyteen ja kristinuskon vakiintuminen ensimmäisen ristiretken seurauksena 1155, seuraavien vuosisatojen sodat ja rauhanteot Ruotsin ja Venäjän välillä sekä suuriruhtinaskunnan synty vuonna 1809. Viipurin ja Viipurin läänin historia asetettiin tähän yhteyteen: käännekohtia olivat linnan perustaminen 1293, Pietari Suuren valloitus 1710 ja vuoden 1812 jälleenyhdistäminen muuhun Suomeen.

Yleinen poliittinen historia, sotahistoria ja kulttuurihistoria kirjoitettiin 1800-luvulla Suomen kansan nimissä, mutta kiistakysymykseksi muodostui jo tuolloin suhtautuminen ”Ruotsin vallan aikaan”. Oliko se merkinnyt kansan sortoa vai sivistystä ja edistystä? Historiasta haettiin eri vaiheiden tunnuskuviksi paikallisia tai ainakin Suomeen kytkeytyviä suurmiehiä, sotapäälliköitä ja kulttuurielämän perustajaheeroksia, eri alojen ”ensimmäisiä”. Paikalliselle tasolle löydettiin vastaavia hahmoja, Viipurin kohdalla linnan perustaja, marski Torkkeli Knuutinpoika, linnanpäällikkö Knut Posse, joka ”Viipurin pamauksella” 1495 karkotti venäläiset piirittäjät, sekä piispa Mikael Agricola. Historian suuret linjat ja paikalliset suurmiehet astuivat tutkimus- ja populaarikirjallisuudesta patsaina ja restaurointihankkeina myös julkisuuteen, kaupunkikuvaan. Viipurille luotiin 1800-luvun loppupuolella kansallishistoriallinen profili, jonka vaaliminen jatkui itsenäisessä Suomessa talvisotaan saakka. Kuten muuallakin Suomessa suomalaiskansalliset historiatulkinnat törmäsivät ruotsalaista perintöä korostaviin näkemyksiin, tyypillisenä esimerkkinä Torkkeli Knuutinpojan patsaaseen 1900-luvun alkuvuosina liittynyt polemiikki, jossa lopulta suomenmielisiä tyynteltiin miltei samaan aikaan pystytetyllä Mikael Agricolan patsaalla. Viipuri oli kuitenkin kaikissa suomalaisissa? tulkinnoissa kautta aikain ollut Ruotsin ja sittemmin Suomen etuvartio itää vastaan, länsimaisen yhteiskuntajärjestyksen ja kulttuurin turva ja lukko.

Viipurin linnan ja kaupungin historia olivat kuitenkin olleet kansallistamisen kohteina myös venäläisten taholta, varsinkin 1800-luvun loppuvuosikymmeninä. Historiasta haettiin venäläisiä lähteitä, joissa korostui novgorodilaisten valta Viipurissa ja yleensäkin Karjalassa ennen ruotsalaisten valloittajien tuloa 1200-luvun lopulla. Torkkeli Knuutinpojan ja kaupungin perustamisen myötä alkoi venäläisittäin katsottuna ruotsalainen valtakausi, jonka jälkeen Pietari Suuri vuonna 1710 palautti Viipurin historiallisesti oikeaan yhteyteensä, Venäjän valtakunnan osaksi. Venäjän imperiumin aika jatkui Viipurin historiassa tämän jälkeen 207 vuotta, aina vuoteen 1917 saakka. Lyhyt Suomen aika, 23 vuotta vuoteen 1940 saakka oli venäläisestä näkökulmasta poikkeustila, jonka jälkeen Viipuri 1940 uudelleen liitettiin Venäjän seuraajavaltion, Neuvostoliiton osaksi.

Suomalaisten jatkosodan vuosien 1941–1944 ”miehityksen” jälkeen Viipuri jälleen ja lopullisesti ”vapautettiin” ja liitettiin Neuvostoliittoon. Historian periodisointi venäläisittäin luo tällä tavalla Viipurin historian tulkintakehyksen, jossa ei korosteta suomalaisittain katsottuna tärkeitä vaiheita: ruotsalais-saksalais-suomalaisen kauppakaupungin historiaa 1400-luvulta 1800-luvun alkuun tai Suomen suuriruhtinaskunnan ajan tavanomaisen suomalaisen kaupungin ja Karjalan pääkaupungin kukoistusta, joka saumattomasti jatkui vuoden 1917 jälkeen.

Venäläinen historiankirjoitus ennen Neuvostoliiton aikaa korosti Viipurin ei-ruotsalais-suomalaista historiaa. Ennen muuta se korosti Pietari Suuren toimintaa Viipurin liittämiseksi Venäjän kasvavaan imperiumiin ja kaupungin sotilaallista merkitystä Pietarin kaupungin puolustuksen kannalta 1700-luvulla. Ohessa tuotiin esille myös kaupungin venäläisen väestön ja ortodoksisen kirkon osuutta sen historiassa.

Neuvostoliiton ajan historiankirjoituksessa vuoteen 1991 saakka sovellettiin Viipurin vaiheisiin yleisliittolaista, virallista historian periodisointia käsitteineen, etenemistä keskiajan feodaalijhteiskunnasta kapitalistiseen ja edelleen sosialistiseen. Luokkayhteiskunnan historiaa löytyi myös Viipurista, Venäjän vallankumouksellisen liikkeen ja sen suurmiesten kautta. Merkkitapahtumia olivat vuoden 1905 ensimmäinen vallankumous, lokakuun suuri sosialistinen vallankumous 1917 ja sitä seurannut vuoden 1918 vallankumous ja sisällissota Suomessa. Suurmiehiä Viipurin historiassa olivat vallankumoukselliset, vuoden 1825 dekabristikapinasta tuomitut ja Viipurin linnaan sijoitetut upseerit sekä itse Lenin, joka oleskeli Viipurissa useaan otteeseen 1900-luvun alkuvuosina ja vielä 1917 maanpakolaisena.

Viipurin historian johtavia suurmiehiä olivat suomalaisittain Torkkeli Knuutinpoika ja Mikael Agricola, venäläisittäin Pietari Suuri ja Lenin, joiden muistopatsaat symboloivat kahden maan erilaisia historiakäsityksiä ja tutkimusperinteitä. Viipuria koski myös Neuvostoliitossa alkanut ja Venäjällä edelleen jatkuva toisen maailmansodan esittäminen valtiollisen olemassaolon perustana. Vuoden 1944 valloituksen muistoksi paljastettiin vuonna 1964 linnan sisäänkäynnin luona tunnettu – sittemmin museoon siirretty – muistolaatta ”ikivanhan venäläisen kaupungin” vapauttamisesta.

Suomen ja Neuvostoliiton/Venäjän historian tutkimusta ovat ohjanneet erilaiset poliittiset intressit, ja historian tapahtumista ja merkkihenkilöistä on valittu kulloinkin vallalla olleisiin suuntauksiin soveltuvat esimerkkitapaaukset. Tutkimuksen perinteet ja tutkijoiden koulutus ovat olleet näissä kahdessa maassa erilaiset. Suomalaisen Viipurin paikallishistorian perusteena ovat

edelleen Gabriel Laguksen *Ur Wiborgs historia* vuodelta 1893 ja J. W. Ruuthin laaja *Viipurin kaupungin historia*, josta ensimmäinen versio ilmestyi suomeksi ja ruotsiksi 1906–1908. Ruuthin teosta on sittemmin uudistettu ja laajennettu kahteen otteeseen, viimeksi 1970-luvulla. Vuosina 2024–2025 on viipurilaisten tutkijoiden projektina julkaistu Ruuthin historian keskiaikaa ja 1500-lukua koskevat jaksot venäjäksi käännettyinä.

Arkkitehtuurin historian oma historia

Arkkitehtuurin historiaa on 1700-luvulta alkaen tutkittu perinteisesti tyylihistoriallisen kehityksen ja määrittelyn puitteissa. Yhtä perinteisesti on tutkittu tunnettujen arkkitehtien ja heidän suunnittelemiensa rakennusten historiaa ja valikoitujen muistomerkkien erityishistoriaa. Asemakaavojen ja kaupunkikuvan historian tutkimus voimistui Suomessa erityisesti 1900-luvun jälkipuoliskolla. Siirryttäessä yksittäisten rakennusten ja asemakaavojen tyyli- ja muotoanalyysistä tarkastelemaan arkkitehtuurin merkityksiä joudutaan pakostakin käsittelemään yhteiskunta-, kulttuuri- ja aatehistoriaa, kunkin aikakauden yleisiä taustatekijöitä sekä aikalaisten omia tietoja ja kokemuksia. Arkkitehtuurin ja yleisen tai paikallisen historian yhteys muodostuu moniulotteisessa kentässä, johon kuuluvat sekä tutkimusten kautta syntyneet historian mielikuvat että niiden pohjalta tapahtuva uudisrakentaminen ja asemakaavoitus.

Yleensä arkkitehtuurin historian tutkimus on jaettu maantieteellisiin ja historiallisiin perustein kahteen päälinjaan, ”yleiseen” antiikista alkavaan historiaan, ja ”kotimaiseen”, kansalliseen historiaan, joka koskee myös Suomea. On luonnollista, että samoin kuin Suomessa, myös muissa 1800-luvun kuluessa muodostuneissa kansallisvaltioissa on korostettu taiteiden, kielen ja kirjallisuuden kansallisia erityispiirteitä sekä omia historiallisia muistomerkkejä. Monikansallisissa imperiumeissa oli yleensä yksi ”valtiokansa” – Venäjällä itsestään selvästi venäläiset – jolle pohjustettiin erityisasema historiankirjoituksen avulla. Venäjällä tämä rakennustyö alkoi jo ennen varsinaista nationalismia, 1700-luvun lopulla. Historian avulla liitettiin imperiumin eri osia ja kansoja yhteen, yhden hallitsijan alaisiksi. Valtakuntien reuna-alueet olivat usein olleet sotänäyttämöinä ja niiden väestö edusti etnisiä tai kielellisiä vähemmistöjä, kuten Venäjän Suomen ja Karjalan provinssissa 1600–1700-luvuilta alkaen.

Tällaisilta ”välkansallisilta” reuna-alueilta haettiin ja korostettiin omaan, erityiseen historiankirjoitukseen soveltuvia tunnuskuvia, merkkimiehiä,

historian kohteita ja muistomerkkejä. Viipurin tapauksessa tutkittiin toisaalta ruotsalais-suomalaista, toisaalta venäläistä historiankirjoitusta valaisevia todistuskappaleita, henkilöitä ja tapahtumia, mutta todisteiksi otettiin myös linnoja, kirkkoja, luostareita, linnoituksia ja niiden raunioita. Julkisuudessa historiallisen perinnön määrittely tapahtui usein restaurointihankkeiden, museoiden ja muistomerkkien avulla.

Kansallisvaltioiden historiallinen kulttuuriperintö ja aiempien vuosisatojen arkkitehtuuri olivat 1800-luvun puolenvälin jälkeen pohjana uudelle, niin sanotulle historistiselle arkkitehtuurille. Viipurin rakentaminen oli osa laajempaa kokonaisuutta, Ruotsin valtakuntaa ja Itämeren aluetta keskiajalta 1700-luvulle saakka. Tämän vertailualueen arkkitehtuurin tyylipiirteitä, muotoja ja koristeaiheita soviteltiin uudisrakentamiseen, tunnetuimpana esimerkkinä arkkitehti Jac. Ahrenbergin laajakantoinen Viipurin linnan entistämissuunnitelma Ruotsin Vaasa-ajan linnojen ulkohahmojen ja sisätilojen koristelun mukaiseksi 1880-luvulla. Yksityiskohtia keskiajan Hansa-kaupunkien rakennusperinnöstä esiintyi myös Viipurissa, muun muassa kaupunginmuseon ja Suomen Pankin uudisrakennuksissa. Vastaavia historiallisia viittauksia viljeltiin myös muissa julkisissa rakennuksissa, kirkoissa, pankeissa, kouluissa ja yksityistaloissa. Vielä 1920-luvun klassismi Viipurin arkkitehtuurissa oli suorassa yhteydessä ruotsalaisiin tai skandinaavisiin historiallisiin esimerkkeihin. Ensimmäinen jyrkkä irtiotto klassismista oli Alvar Aallon suunnittelema kaupunginkirjasto toteutetussa muodossaan (1935). Uno Ullbergin piirtämässä Viipurin taidemuseossa ja piirustuskoulussa (1930) oli vielä historisoiva pylväsrivistö ja temppelin tuntua.

Arkkitehti Jac. Ahrenbergin linnan restaurointisuunnitelma vuodelta 1885. Tornin uusi huippu ja sisätilojen ehdotetut koristemuodot perustuivat Ruotsin Vaasa-ajan linnojen arkkitehtuuriin ja korostivat Viipurin asemaa Ruotsin valtakunnassa. Kansallisarkisto.

Suomeen kohdistettu venäläistämispolitiikka tiivistyi 1890-luvun loppuvuosista alkaen. Johdonmukaisella tavalla tähän politiikkaan sisältyi myös uusien ja näkyvien kirkkojen, koulujen ja muiden julkisten rakennusten toteuttaminen, nimenomaan venäjänkielistä väestöä varten. Niiden arkkitehtuuria hallitsi yleensä korostettu vanhavenäläinen historismi. Viipurin kohdalla esimerkkejä olivat venäläinen reaalikoulu, Papulan ja Havin uudet kirkot sekä venäläinen opettajaseminaari Markovillassa kaupungin ulkopuolella. Suurin kirkkohanke, jonka suunnittelu aloitettiin jo vuoden 1905 vaiheilla, koski Tervaniemen kalliolle Pietari Suuren ja Viipurin valloituksen 200-vuotisjuhlan kunniaksi kaavailtua katedraalia, jonka sipulipäätteinen torni olisi kohonnut linnankin tornia korkeammalle. Kirkon peruskivi laskettiin 200-vuotisjuhlinnan yhteydessä vuonna 1910, mutta työt keskeytyivät ensimmäiseen maailmansotaan.

Professori Vasili Kosjakovin suunnitelma (1914) uudeksi Pietarin ja Paavalin kirkoksi Tervaniemeen. Kirkko oli mitoitettu 1000 hengelle, ja sen venäläistyylinen torni olisi linnan ohella hallinnut kaupunkimaisemaa. Kansallisarkisto. Viipurin insinöörikomennuskunnan linnoitus- ja rakennuspiirustusten arkisto.

Viipurin rakentamiseen kohdistui poliittista ja historiallista painetta kahdelta suunnalta: toisaalta Suomesta ja paikallisyhteisöstä, toisaalta Venäjältä. Viipurin linnaa ei yrityksistä huolimatta saatu siirrettyä venäläisten sotilasviranomaisten hallinnasta kaupungille, mihin Ahrenbergin restaurointisuunnitelma oli tähdännyt, ja 1890-luvun kuluessa linna restauroitiin venäläisen sotilasinsinöörlaitoksen johdolla eversti von Lesedowin suunnitelmien mukaan. Venäläiseltä taholta korostettiin linnan kunniakasta merkitystä Venäjän sotahistoriassa ja Pietari Suuren valloituksissa, mutta restaurointiarkkitehtuurin tyyliksi ei kuitenkaan valikoitunut venäläinen vaan yleinen länsieurooppalainen keskiaikaan viittaava historismi.

Omaksi tekeminen tutkimusten ja kaupunkikuvan muutosten kautta

Suhtautumisessa kaupunkien historialliseen rakennuskantaan tai laajemmin kaupunkikuvaan on usein nojaututtu historian ja arkkitehtuurihistorian tutkimustuloksiin silloin, kun on päätetty säilyttämisestä, purkamisesta tai kaavoituksen periaatteista. Historian käännekohtissa, sodissa tai rauhantekeojen

jälkeen suhde rakennettuun ympäristöön kärjistyy ja sitä joudutaan arvioimaan uudelleen – sotatilanteissa myös tuhoamaan täysin.

Kaupunkien siirtyminen sotasaaliina valtiolta toiselle jättää ratkaistavaksi lukuisia ongelmia, kuten rakennuskannan käytön muuttuvat tarpeet sekä kysymyksen siitä, voivatko uudet asukkaat omaksua kaupungin historiallisen identiteetin ja aikaisemmat erityispiirteet. Ensimmäisen ja toisen maailmansodan jälkeisissä rauhanteoissa lukuisissa itäisen Euroopan kaupungeissa jouduttiin vaihtamaan ylintä hallitusvaltaa tai väestöä, joko kokonaan tai osittain. Väestön mukana yleensä myös kieli, kulttuuri ja uskonto vaihtuivat aikaisempien asukkaiden kannalta vieraisiin. Viipurin uudemmassa historiassa on neljä tällaista vaihtumisen kautta: Suomen itsenäistyminen 1917–1918, talvisodan jälkeinen luovuttaminen Neuvostoliitolle 1940, suomalaisen hallinnon uudelleenjärjestely 1941–1944 ja toinen siirtyminen Neuvostoliitolle 1944.

Kaupungin tai alueen liittäminen uuteen valtioyhteyteen tuo mukanaan tarpeen liittää sen historia ja väestökin samaan uudistettuun yhteyteen, ”oman maan” osaksi myös henkisesti tai ideologisesti. Tätä vuosisatojen ajan esiintynyttä omaksi tekemisen prosessia on kutsuttu nostrifioinniksi, joka juontuu latinan sanasta *noster*, meidän. Käytännössä tähän on pyritty poistamalla ”vierasperäinen aines” julkisuuden kaikilta alueilta oman yhtenäiseksi rakennetun kansallispoliittisen kokonaiskäsityksen hyväksi. Tämä on merkinnyt myös historian tutkimuksen kohteiden valikointia uudelleen, tiettyjen ilmiöiden tai tapahtumien korostamista ja toisaalta toisten ilmiöiden kieltämistä, väheksymistä tai tahallista unohtamista.

Nostrifiointi suuntautuu ensisijaisesti julkisuuteen, näkyviin tunnuskuviin tai muistomerkkeihin mutta myös taustavaikuttamiseen, esimerkiksi tutkimuksen tai koulutuksen sisällön kautta. Viipurin suomalaisen nostrifioinnin ensimmäinen aalto vuonna 1918 tavoitteli kaupungin ja kaupunkikuvan ”omaksi tekemistä” – itsenäisen Suomen suomalaiseksi kaupungiksi tekemistä ja suuntautui kaikkea venäläistä ja Venäjän valtakauten liittyvää vastaan.

Ennen tätä vaihetta oli 1890-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan saakka ollut käynnissä aktiivinen kaupunkikuvan venäläistämisen vaihe. Näkyvimpinä muistoina olivat Pietari Suuren patsas Tervaniemen kalliolla vuodelta 1910 ja suunnitelma rakentaa suuri muistokirkko sen viereen, Pietari Suuren museon perustaminen Viipurin linnan tiloihin sekä pitkään makasiinina toimineen vanhan tuomiokirkon uudistaminen venäläisen sotaväen tarpeisiin ortodoksiseksi kirkoksi.

Itsenäistyneessä Suomessa aloitettiin heti kesällä 1918 venäläisen valtakauden muistomerkkien ja tunnuskuvien poistaminen kaupungista. Ensimmäisenä kaadettiin Pietari Suuren patsas, joka kuljetettiin Helsinkiin saakka. Vanhan tuomiokirkon sisätila järjestettiin luterilaiseksi, ja kaikista venäläistyyllisistä koristeosista riisutusta Papulan kirkosta tuli NMKY:n toimitila. Venäläinen opettajaseminaari Markovillassa muuttui Valkoisen armeijan Taistelukouluksi. Kaupunkien ”omaksi tekemisen” yhteydessä puututtiin kaikkialla Suomessa katujen nimistöön ja Venäjään viittaavat nimet vaihdettiin kansallisiksi. Viipurissa Linnoituksen kaupunginosan pääkatu, Katariinankatu, muuttui 1928 Linnankaduksi ja Aleksanterinkatu Karjalankaduksi. Uuden tuomiokirkon viereen Mikael Agricolan patsaan tuntumaan järjestettiin vuonna 1918 valkoisten puolella kaatuneiden sankarihauta Gunnar Finnen muotoileman muistomerkin ympärille.

1920-luvun kuluessa palattiin korostamaan kaupungin ja linnan historiassa Viipurin ruotsalaista kautta, lähinnä Gabriel Laguksen ja J. W. Ruuthin historiateosten hengessä. Uno Ullbergin suunnittelema Pyöreän tornin sisätilojen restaurointi seinämaalauksineen vuonna 1923 oli suora mukaelma Ruotsin Vaasa-ajan linnoista. Arkkitehti Juhani Viiste teki Viipurin historiaa ja vanhaa arkkitehtuuria tunnetuksi julkaisuissaan, joissa ensimmäistä kertaa käsiteltiin 1700-luvun lopun venäläisen kauden usklassismia ja sen esimerkkejä, kirkkoja ja porvaristaloja. 1930-luvulla Viiste laati myös luonnoksen vanhan tuomiokirkon uudistamiseksi ulkohahmoltaan jälleen keskiaikaiseksi.

Pyöreän tornin sisätilojen restauroiminen ravintolaksi vuonna 1923 korosti jälleen voimakkaasti Viipurin vanhempaa ruotsalaista historiaa Vaasa-ajan linnojen hengessä, myös historia-aiheisten

seinämaalausten ja tarjoilijoiden pukujen kautta. Valokuvaaja: Partanen. Historian kuvakokoelma. Museovirasto.

Suomen itsenäisyyden 10-vuotisjuhlien yhteydessä 1927 Pietari Suuren patsaan paikalle pystytettiin korkealle jalustalle Karjalan vaakunaa pitelevä Itsenäisyyden leijona. Vuosina 1932–1934 sen lähistölle nousi keskeneräiseksi jääneen venäläisen sotilaskirkon paikalle Ullbergin suunnittelema maakunta-arkisto. Suomen silloisista maakunta-arkistoista tämä oli ylivoimaisesti suurin ja näkyvin – Viipurin ja suomalaisen Karjalan historian tutkimuksen monumentti. Ylimpänä arkiston kaupungin puoleisessa julkisivussa oli Karjalan vaakuna.

Viipurin 1930-luvun julkisista rakennuksista ensimmäinen, jonka arkkitehtuurissa ei ollut viittauksia historismiin, paikalliseen historiaan tai Ruotsin 1920-luvulla elvytettyyn uusklassismiin oli Alvar Aallon kaupunginkirjasto. Vielä vuoden 1927 kilpailuehdotuksessa kirjaston julkisivussa oli näkyvä klassillinen ornamenttiaihe, joka toteutusvaiheessa 1933–1935 jäi kuitenkin pois. Kirjastosta tuli puhtaan kansainvälisen funktionalismin ja modernismin kuuluisa läpimurtorakennus.

Viipurin maakunta-arkisto rakennettiin Uno Ullbergin suunnitelman mukaan 1932–1934 Tervaniemen Pietarin ja Paavalin kirkon keskeneräisiksi jääneitä seinämuureja hyväksi käyttäen. Näkyvällä paikalla oleva maakunta-arkisto oli lajissaan Suomen edustavin, Viipurin ja suomalaisen Karjalan historian muistomerkki. Julkisivussa ylimpänä oli Karjalan vaakuna. Valokuva: Pietinen. Valokuvaamo Pietisen kokoelma. Historian kuvakokoelma. Museovirasto.

Suomen lippu ja Karjalan vaakuna. Osasuurennos edellisestä kuvasta.

Talvisodan jälkeen

Moskovan rauhansopimuksen mukaisesti Viipuri luovutettiin maaliskuussa 1940 Neuvostoliitolle. Rakennuskanta oli sodassa monin paikoin pahoin vaurioitunut tai täysin hävitetty, väestö kokonaisuudessaan evakuoitu uuden rajan taakse läntisempään Suomeen. Viipurissa alkoi pikaisen neuvostoliittolais-venäläisen nostrifioinnin aalto. Väestön vaihtumisen myötä kaupungin kielijulkisuus muuttui täysin venäjänvoittoiseksi. Viipuri oli tosin uuden Karjalais-suomalaisen sosialistisen neuvostotasavallan kaupunkina muodollisesti kaksikielinen, toisena kielenään suomi.

Jatkosodassa elokuun loppupäivinä 1941 suomalaiset joukot valtasivat Viipurin takaisin, ja silloin voitiin todeta Neuvosto-Viipurin näkyvät muutokset talvisotaa edeltäviin vuosiin verrattuina. Kadunnimet oli osin vaihdettu ja kaupungin tunnuskuviin oli tullut muutoksia. Itsenäisyyden leijona oli kaadettu ja sen tilalle jälleen pystytetty jälleen Pietari Suuren patsas, joka oli jo 1930-luvulla siirretty Helsingistä takaisin Viipuriin taidemuseon haltuun. Torkkeli Knuutinpojan patsas oli paikoillaan, Mikael Agricolan patsas sen sijaan hävinnyt. Raunioituneessa kaupungissa oli niin ulko- kuin sisätiloissa monenlaisia uusia neuvostovallan tunnuksia: patsaita, propagandajulisteita, iskulauseita, viranomaisten ja kauppojen kaksikielisiä nimikilpiä. Neitsytniemen sotilassairaalan edessä oli suuri Leninin ja Stalinin yhteispatsas. Talvisodan

jälkeen säilyneistä rakennuksista oli Viipurin rautatieasema tuhottu räjäyttämällä ennen suomalaisten joukkojen tuloa.

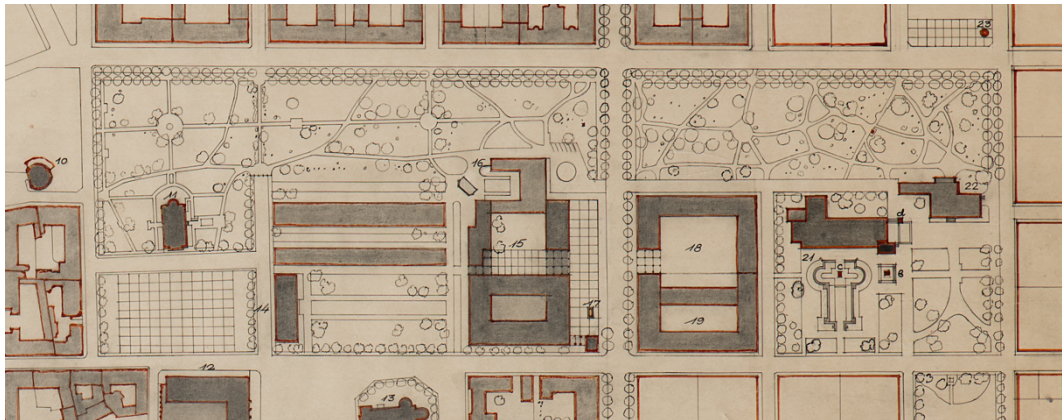
Vuonna 1910 Pietarin Suuren Viipurin valtauksen 200-vuotismuistoksi paljastettu, Léopold Bernstammin veistämä Pietari Suuren patsas oli kaadettu suomalaisten toimesta kesällä 1918. Sen paikalle oli vuonna 1927 paljastettu kuvanveistäjä Gunnar Finnen Itsenäisyyden leijona, jonka venäläiset kaatoivat korkealta jalustaltaan 1940. Pietari Suuren patsas palautettiin 1940, ja toisen kerran suomalaiset joukot kaatoivat sen syksyllä 1941. Valokuva: Jalmari Lankinen. Juha Lankisen kokoelma. Lappeenrannan museot.

Viipurin venäläisen historian suurmiehen, Pietari Suuren patsas pystytettiin Tervaniemen kalliolle kolmannen kerran vuonna 1947. Valokuva vuodelta 1991. Lappeenrannan museot. Juha Lankisen kokoelma. Valokuva: Juha Lankinen.

Suomalaisten Viipuri 1941–1944

Suomeen uudelleen liitetty Viipuri oli alkuun sotilashallinnon alaisena, mutta vähitellen siviiliviranomaiset aloittivat toimintansa ja paluumuuttajia saapui kaupunkiin. Syyskuussa 1941 järjestettiin suomalaisten joukkojen paraatikatselmus historiallisessa ympäristössä linnan äärellä, Torkkeli Knuutinpojan patsaan luona ja ohimarssi Kauppatorilla, taustana Pyöreä torni. Katukuva siivottiin kaikista venäläisyyteen ja kommunismiin liittyvistä tunnuksista, ja suomalaisen kaatoivat jälleen Pietari Suuren patsaan. Kaduille palautettiin suomalainen nimistö ja keskustan jälleenrakentamista suunniteltiin. Raunioituneet korttelit raivattaisiin ja tilalle rakennettaisiin uusia, lamellityyppisiä kerrostaloja. Ullberg esitti keskusta-alueen jälleenrakentamishdotuksessaan vuonna 1941 uuden keskusaukion muodostamista. Paikka varattiin myös Mannerheimin patsaalle, ja Karjalankadun nimeksi vaihtui 1941 Mannerheiminkatu. Uuden tuomiokirkon raunion luokse järjestettiin jälleen laaja sankarihautausmaa ja maaseurakunnan kirkon yhteyteen toinen. Viipurin uudelleensuomalaistaminen jäi kesken kesäkuussa 1944, kun Neuvostoliiton joukot valtasivat kaupungin.

Uno Ullbergin suunnitelma Viipurin uudeksi hallintokeskukseksi talvisodan pommitusvaurioiden jälkeen, 1941. Siihen sisältyi joukko uusia julkisia rakennuksia: kaupungintalo, kansakoulu, posti- ja lennätinlaitoksen talo sekä uusi tuomiokirkko kirjastotalon ja vanhan tuomiokirkon raunioiden välissä. Uudelle keskusaukiolle varattiin paikka Mannerheimin patsaalle. Arkkitehtuuri- ja design museo.

Sotavuosien Viipurista jäi kuitenkin suomalaisille pysyvä muisto painetussa muodossa. Kevättalvella 1943 on päivätty arkkitehti Juhani Viistein esipuhe *Viihtyisä vanha Wiipuri*-nimiseen kuvateokseen, johon oli talvisodan menetyksen tunnelmissa ryhdytty kokoamaan kuvitusaineistoa historiallisesta Viipurista 1930-luvun lopulle saakka. Teoksen nimilehdellä on alaotsikkona *Kulttuurimuistojen, kuulujen puistojen, kauniiden tornien kaupunki. Yleisiä rakennuksia ja yksityistaloja, kotiseutukulttuurin muitakin aloja, mittaus- sisustus- ja*

koristetoita, historiasta tuttuja henkilöitä, menneiden polvien miehiä, naisia, viimeisten aikain viipurilaisia. Kalmisto- ja kartanotaidetta, kuusisataakuusikymmentä kuva-aihetta.

Viiteen kirjasta laajoine kuvateksteineen tuli ensimmäinen kuvitettu katsaus Viipurin koko rakennuskulttuurista. Monena painoksena julkaistu kirja on säilyttänyt asemansa monipuolisena johdatuksena suomalaisen Viipurin historiakerrostumiin ja kulttuuriin, viipurilaisuuden hakuteoksena.

Neuvostoliittolaistaminen

Vuoden 1944 kesäkuun jälkeen Viipurissa alkoi uudestaan neuvostoliittolainen ”omaksi tekeminen”. Väestö ja sen kieli vaihtuivat taas kerran täysin, samoin nimistö ja katukilvet. Hallinto- ja sotilasviranomaiset aloittivat vähitellen toimintansa, ja vielä käyttökelpoiset rakennukset otettiin käyttöön.

Viipurin ja sen kaupunkikuvan muutos neuvostoliittolaiseksi oli hidas prosessi, joka jatkui koko 1950-luvun ajan. Suurin uudisrakennushanke oli uusi rautatieasema, joka aloitettiin vuonna 1953 Stalinin kauden arkkitehtuuri-ihanteiden mukaisesti juhlanan empiretyylisenä. Kaupungin venäläisen historian sankarihahmon Pietari Suuren patsas pystytettiin jälleen kerran Tervaniemen kalliolle jo 1947. Leninin patsas paljastettiin Punaisenlähteen torilla vuonna 1957.

Viipurin vuosi nolla: kaupungista vetäytyneiden neuvostojoukkojen räjäyttämän rautatieaseman rauniot syksyllä 1941. Valokuva: Erik Blomberg. Sotamuseo.

Neuvostoliiton ominta arkkitehtuuria: ensimmäinen suuri uudisrakennus sotienjälkeisessä Viipurissa oli Stalinin kauden empirea edustava rautatieasema vuodelta 1953, arkkitehteina Aleksandr Vasiljev, David Goldgor, Sergei Speranski ja Aleksandr Berkov. Kuva 1960-luvulta. Valokuva: Juha Lankinen. Juha Lankisen kokoelma. Lappeenrannan museot.

Torista tuli muullakin tavoin Neuvosto-Viipurin poliittisen sanoman kannalta keskeinen aukio. Sen laidalle rakennettiin tribuuni, katsomo, jossa puolueen ja hallinnon johtohenkilöt ottivat vastaan Neuvostoliiton juhlapäivien kulkueita ja pitivät puheita. Torin ylälaitaan Viipurin maalaiskunnan talon katolle sijoitettiin suurin kirjaimin venäjänkielinen tunnuslause "Eläköön kommunistinen puolue!".

Viipurin arkielämä ja katukuva mukautettiin neuvostoliittolaisittain tutuksi. 1950-luvulla uudisrakennustoimintaa oli kuitenkin vielä vähän ja sodassa vaurioituneita rakennuksia korjattiin välttävään kuntoon. Vasta Nikita Hruštševin kaudella, etenkin 1960-luvulta alkaen, syntyi uusia elementtirakenteisia kerrostalo- ja asuinalueita. Toisaalta julkisten rakennusten käyttötarkoitukset säilyivät usein muuttumattomina: suomalaiset koulut jatkoivat kouluina, pankit pankkeina, kirjasto kirjastona, maakunta-arkisto arkistona, kasarmit kasarmeina, vankila vankilana, kauppaliikkeet kauppoina.

Tiettyä jatkuvuutta sotia edeltäneiltä vuosikymmeniltä esiintyi myös Viipurin arkkitehtuurihistorian Suomessa julkaistuissa tutkimuksissa. Tätä perinnettä edusti ennen muita Otto-Iivari Meurman, joka oli toiminut Viipurin asemakaava-arkkitehtina vuodet 1918–1937. Meurmanin aikanaan perustavanlaatuisia

julkaisuja olivat VSKS:n julkaisema *Viipurin arkkitehdit* (1976) sekä katsaukset ”Kaupungin alue ja asemakaavat” ja ”Rakennustoiminta” *Viipurin kaupungin historian* osassa V 1917–1944. Niitä täydensi vielä 1981 julkaistu artikkeli ”Kaupunkiasutuksen laajeneminen ja kaupungin rakentaminen” *Viipurin kaupungin historian* osassa IV:2 (1840–1917).

Neuvostoliiton jälkeen vuodesta 1991

Neuvostoliiton vuonna 1991 päättyneen hajoamisvaiheen jälkeen Venäjää ja myös Viipuria koskeva historiankirjoitus sai uusia painotuksia niin Suomessa kuin Venäjällä. Jo aiemmin, 1980-luvun kuluessa ja niin kutsutun *perestroikan* aikana tutkijayhteydet Suomen ja Viipurin välillä olivat tiivistyneet ja molemmista maista oli tuotu esille uutta aineistoa, jota oli hyödynnetty arkkitehtuurikohteiden tutkimuksessa. Suomessa oli perinteisesti koko sodanjälkeisen ajan tutkittu Viipuria ja luovutettua Karjalaa yleensäkin ”evakkoperspektiivistä”, jolloin historia päättyi vuoteen 1939. Viipurin arkkitehtuurin ja kaupunkikuvan osalta tätä perusnäkemystä edustavat Sven Hirnin ja Juha Lankisen kaksi teosta, *Viipuri – kansainvälinen kaupunki* (1992) ja *Viipuri – suomalainen kaupunki* (2000).

Suomalaisesta Viipurista luotiin suurisuuntainen ”pysäytyskuva” Lappeenrannan museoon, jonne vuosina 1985–1996 valmistui Juha Lankisen johdolla yksityiskohtainen pienoismalli Viipurista vuoden 1939 syyskuun tilanteen mukaan. VirtuaaliViipuri-hankkeessa tehtiin myöhemmin samalla periaatteella 3D-mallinnokset Viipurin lukuisista rakennuksista ja niiden vaiheista (www.virtuaaliviipuri.fi).

Viipurissa aloitettiin myös rakennusmuistomerkkien käytännön restaurointitöitä. Ensimmäisenä näkyvänä kohteena oli Pyöreän tornin 1920-luvun ravintolasisustuksen palauttaminen Viktor Dmitrijevin suunnitelmien mukaan vuonna 1977. Hanke oli osoitus kiinnostuksen laajenemisesta Viipurin ei-venäläisiin vuosisatoihin, ruotsalais-saksalaisen kaupungin vaiheisiin. Paikalliset historiantutkijat ja harrastajat löysivät vanhimman Viipurin uudelleen. Suuri käännekohta historiakäsityksissä oli linnan 700-vuotisjuhlinta 1993. Tällöin palautettiin Torkkeli Knuutinpojan patsas korjattuna entiselle paikalleen ja kaupungin vanha W-aiheinen vaakuna otettiin uudelleen käyttöön. Suomalaisen Viipurin arkkitehtuurin kansainvälisesti kuuluisimman kohteen, Alvar Aallon kaupunginkirjaston korjausta valmisteltiin jo 1990-luvulta alkaen hitaasti etenevänä suomalais-venäläisenä yhteishankkeena. Venäjän

valtionjohdon päätöksellä varsinainen, korkeatasoinen entistämistyö saatiin käyntiin 2010 ja päätökseen vuonna 2013.

Neuvostoliiton hajoamisen myötä 1991 Suomen ja Venäjän väliset yhteistyön muodot kasvoivat räjähdysmäisesti niin viranomaisten ja yhteisöjen kuin henkilökohtaisten suhteiden tasoilla. Historian ja arkkitehtuurihistorian aloilla tämä merkitsi yhteisiä julkaisuja, tapaamisia ja vilkasta tietojenvaihtoa yli rajan. Ensimmäinen laaja yhteisjulkaisu oli Ulla-Riitta Kaupin ja Mihail Miltšikin *Viipuri – Vanhan Suomen pääkaupunki* (1993), joka toi venäläisistä arkistoista julkisuuteen runsaasti uutta arkkitehtuurin lähdeaineistoa. Vuonna 1996 julkaistiin C.-J. Gardbergin ja P. O. Welinin Viipurin historiallisia rakennuksia ja niiden nykytilaa esittelevä *Viipuri – Kivestä rakennettu kaupunki* ja ruotsinkielinen laitos *Wiborg – En stad i sten*. Vuonna 1997 Suomessa esiteltiin ensimmäistä kertaa laajemmin Viipurin ympäristön entisiä huviloita ja kaupunkilaisten kesäviikkokulttuuria Stig Jaatisen kirjassa *Elysium Wiburgense: villabebyggelsen och villakulturen kring Viborg*.

Arkkitehti Petri Neuvosen ensimmäinen Viipurin rakennusperintöä koskeva kirja, *Viipurin historiallinen keskusta. Rakennusperinnön nykytila*, ilmestyi 1994. Neuvosen tutkimukset saivat jatkoa laajemmassa, kortteli- ja tonttikohtaisessa teoksessa *Viipuri – Rakennusperinnön seitsemän vuosisataa* (2018) sekä väitöskirjassa *Linnoituksesta historialliseksi muistomeriksi – Viipurin vanhakaupunki 1856–1939* (2017). Viipurin arkkitehtuurikohteista ilmestyi 1999 ensimmäinen laaja suomen- ja englanninkielinen opaskirja, jossa huomioitiin myös sotien jälkeinen aika, Petri Neuvosen, Tapani Mustosen ja Tuula Pöyhiän *Viipuri Vyborg – Opas kaupunkiin. Town Guide*. Opaskirjan venäjänkielinen laitos ilmestyi 2006.

Viipurin linnan museo siirtyi vuoden 1993 suomalais-neuvostoliittolaisen yhteisen juhlinnan jälkeen monipuolisemman historiakuvan esittelemiseen. Linnassa avattiin uusi näyttelyosasto kaupungin Ruotsin ajasta 1997 ja suomalaisten Viipuri-järjestöjen tuella uudet näyttelyosastot autonomian ajasta 1812–1917 sekä Suomen ajasta 1917–1939 vuonna 2006. Linnan museohallinnon uusi julkaisusarja, *Stranitsy vyborgskoi istorii* (Sivuja Viipurin historiasta) kokosi vuodesta 2000 alkaen sekä venäläisten että suomalaisten kirjoittajien tekstejä samoihin kansiin venäläiselle lukijakunnalle. Vuoteen 2026 mennessä sarjassa on ilmestynyt yhdeksän artikkelikokoelmaan, joissa käsitellään aina myös Viipurin rakennushistoriaa. Linnan historia suomalaisena muistomerkkinä pohjustettiin perusteellisesti Anna Ripatin taidehistorian väitöskirjassa *Jac. Ahrenberg ja historian perintö – Restaurointisuunnitelmat Viipurin ja Turun linnoihin 1800-luvun lopussa* (2011). Viipurissa on linnan historiasta julkaistu kaksikin

paikallisten tutkijoiden artikkelikokoelmaa, joista laajempi, hyvin dokumentoitu *Vyborgski zamok ot A do Ja* ilmestyi 2023.

1990-luvulla kaavailtiin myös Monrepos'n rakennusten ja puiston entistämistä suomalais-venäläisenä yhteistyöhankkeena. Suomen panos hankkeeseen kanavoitui Pro Monrepos -yhdistyksen kautta. Suomessa rakennettiin siltoja ja Neptunuksen temppeli, jotka pystytettiin Monrepos'hon. Huonokuntoisen päärakennuksen ja kirjastosiiven korjaustyöt pysähtyivät kuitenkin alkuunsa, ja Ludwigsteinin linnan korjauksen tekninen suoritustapa oli samoin epäonnistunut. Monrepos'n historian uutta tutkimusvaihetta edusti Eeva Ruoffin perusteellinen katsaus *Monrepos – Muistojen puutarha* (1993), kirjoittamani *Monrepos – Ludwig Heinrich Nicolay och hans värld i 1700-talets ryska Finland* (2004) ja sitä suppeampi *Monrepos – ranskalaisen kulttuurin pohjoinen keidas* (2008). Monrepos-tutkimus on jatkunut etenkin 2010-luvulta eteenpäin viipurilaisin voimin, joita ovat edustaneet muiden muassa Mihail Jefimov, Julia Mošnik ja Mihail Kostolomov.

Vilkas suomalais-venäläinen kanssakäyminen ja Viipurin rakennuksia koskevan arkisto- ja julkaisutietojen vaihto 1980-luvulta alkaen laajensi historiatietoisuutta Viipurissa huomattavasti, suomalaisen historiakuvan ja suomalaisten historiakäsitteiden suuntaan. Viipurilaisista tutkijoista etenkin Jevgeni Kepp ja Viktor Dmitrijev laajensivat julkaisuissaan faktatietoutta kaupungin historiallisista rakennuksista, venäläistä ja osin suomalaista lähdeaineistoa käyttäen. Kepp oli uuttera paikallishistorioitsija, joka julkaisi ensimmäisen katsauksensa Viipurin arkkitehtuurimuistomerkeistä jo 1977 ja laajemmat versiot 1980 ja 1992.

Kaupunkikuvaan ilmestyi 1990-luvulta lähtien uusia muistoja Viipurin suomalaisesta historiasta: Mikael Agricolan rintakuva saksalais-ruotsalaisen Pietari-Paavalin kirkon viereen 2009 ja muistokivi entisille sankarihaudoille täysin hävitetyn 1800-luvun tuomiokirkon kohdalle. Entisen maaseurakunnan kirkon luona paljastettiin niin ikään sodassa kaatuneiden suomalainen muistomerkki. Monrepos'n metsikköön vuoden 1944 jälkeen haudattu, vaurioitunut Itsenäisyyden leijonapatsas vuodelta 1927 tuotiin esille puiston toimistorakennuksen edustalle.

Merkittävä tapaus Viipurin kaupungin historia- ja kulttuuriprofiilin muutoksissa oli entisen taidemuseon ja taidekoulun korjaaminen Pietarin Valtiollisen Eremitaasin museon paikalliseksi toimipisteeksi vuonna 2010. Viipurin Eremitaasin sinänsä korkeatasoiset näyttelyt ovat perustuneet Eremitaasin omiin kokoelmiin, ja ne on tuotettu Pietarissa, ilman yhteyksiä Viipurin paikalliseen historiaan tai kulttuuriin. Eremitaasin näyttelyosasto liittää

omalta osaltaan Viipurin Venäjän yleiseen, keskusjohtoiseen ja suurten museoiden ohjaamaan museo- ja näyttelypolitiikkaan.

Venäjän historiakulttuurissa on 2000-luvulla jatkuvasti kasvanut ja tietoisesti kasvatettu sotahistorian ja sotasankareiden näkyvyyttä osana isänmaallista kansalaiskasvatusta. Esimerkkejä Venäjän ja venäläisten sankaruudesta on haettu kautta aikain, huipentaen ne voittoisaan Suureen isänmaalliseen sotaan 1941–1945. Sotahistorialle on rakennettu näkyvyyttä myös paikallisella tasolla tutkimusten, museoiden, näyttelyjen ja juhlatapahtumien, muistopäivien ja muiden tapahtumien kautta. Vuonna 2009 Viipuri nimettiin juhlahin menoin ”Sotakunnian kaupungiksi”, ja seuraavana vuonna entiselle Koulukentälle järjestettiin kunnianimen edellyttämä muistomerkkiauio, jonka keskuksena seisoo korkea, kaksipäisen kotkan koristama pylväs, samanlainen kuin muissa vastaavissa venäläisissä kaupungeissa. Muistomerkkin monissa korkokuvissa kerrataan Viipurin sotahistoria vuoteen 1944 saakka, venäläisittäin tulkittuna. Viipuriin järjestettiin myös sotakunnian kaupungeille kuuluva museo- ja näyttelytila. Pietari Suuren Viipurin-valloituksen 300-vuotismuiston merkeissä paljastettiin vuonna 2010 linnansillan länsipäässä venäläis-patrioottisen sotahistorian uutena tunnuskuva suuriokoinen patsas amiraali Fjodor Apraksinista, joka oli tärkeässä osassa vuoden 1710 tapahtumissa.

Historia ja aika

Historiankirjoituksen aikasidonnaisuus Suomessa ja Venäjällä / Neuvostoliitossa on Viipurin kohdalla vahvasti näkyvissä, samoin kuin historian julkisuuden suhde valtiollisen ja poliittisen historian kulloisiinkin käännekohtiin ja uudelleenarviointeihin.

1800-luvun lopun suomalaiset historiantutkijat Lagus, Ruuth ja Ahrenberg korostivat Viipurin saksalais-ruotsalaisia alkuvaiheita ja pitivät Venäjän valtakautta 1710–1812 poikkeuksena suuresta linjasta kohti suuriruhtinaskunnan 1800-luvun suomalaiskansallista kehitystä ja edistystä. Kaupungin historian Venäjää sivuaviin aiheisiin, tapahtumiin tai henkilöihin suhtauduttiin torjuvasti, ”vieraina” ja kehitystä häiritsevinä tekijöinä. ”Omaa” oli ruotsalais-suomalainen historia yhdistettynä kaupunkiporvariston saksankieliseen Itämeren maailmaan.

Kenraalikuvernööri Bobrikovin ajan venäläistämispolitiikan osana tuotiin venäläiseltä taholta esille uusia Suomen historian perustekijöitä. Suomi oli kautta aikain ollut ja oli edelleen Venäjän rajamaa, *okraina*, ja sen historia oli mitä suurimmassa määrin Venäjän historian määrittelemä. Mihail Borodkinin

neliosainen *Suomen historia* (1908–1912) korosti tätä näkökohtaa, etenkin 1700-luvun sotahistoriaa ja 1800-luvun integroitumista Venäjään, suomalaisesta kansallisuusliikkeestä riippumatta. Borodkinin historiateos on edelleen laajin venäjäksi ilmestynyt Suomen historia, ja siinä korostetaan myös Viipurin osuutta Suomen ja Venäjän yhteisessä historiassa.

Itsenäisen Suomen historiankirjoituksessa 1920–1930-luvuilla nähtiin pyrkimyksiä taannehtivasti suomalaistaa Viipurin historiaa Suomen ja Ruotsin yhteisen vanhimman historian pohjalta. Venäjä ja venäläiset nähtiin historiassa pysyvinä vihollisina, ja Viipurin kaupungin ja linnan suurena historiallisena roolina oli torjua Venäjän hyökkäykset länsimaista yhteiskuntajärjestystä ja sivistystä vastaan.

Vuoden 1944 jälkeen Viipurin historiankirjoitus jakautui jyrkästi kahtia, kahteen eri valtioon. Suomessa jatkuivat edellisten vuosikymmenten historiaperinteet Viipurin historian suomalaisina tulkintoina, johon tärkeänä lisänä tuli vähitellen muistokirjojen ja muistelmien ”Viihtyisä vanha Viipuri” - näkökulma sotaa edeltävään kultakauteen. Neuvostoliitossa yritettiin 1950-luvun lopulta alkaen suppeissa, lähinnä matkaopastyypisissä kirjasissa soveltaa Viipurin vaiheisiin yleistä neuvostoliittolaista historian periodisointia, perusteita ja suurmiehiä. Näitä olivat Pietari Suuri ja Lenin, Lokakuun vallankumoukseen johtaneet tapahtumat ja Neuvostoliiton voitto maailmansodassa, johon Viipurin valtaus eli vapauttaminen 1944 liitettiin. Laajempaa venäjänkielistä kaupunkihistoriaa ei Viipurista ole toistaiseksi kirjoitettu, eivätkä suomalaisten normien mukaiset kaupunki- ja paikallishistoriat muutenkaan kuulu venäläisen tai neuvostoliittolaisen historiankirjoituksen perinteisiin.

Moniosainen kirjasarja *Viipurin läänin historia I–VI*, joka julkaistiin 2003–2010, kokosi suomalaisvoimin uudempaa Karjalan ja entisen Viipurin läänin alueen historiatutkimusta yhtenäiseksi katsaukseksi. Viipurin vaiheiden käsittely tässä teoksessa esihistoriasta nykyaikaan yhdisti ensimmäistä kertaa suomalaisten tutkimuksia venäläiseen tutkimusperinteeseen. Historiateoksen eri osissa käsiteltiin laajastikin linnan ja Viipurin historiaa, asemakaavaa, kirkkoja ja julkisia rakennuksia. Vanhan Suomen venäläisaika 1710–1812 nähtiin osana sekä Venäjän valtakunnan että Suomen historiaa, historiankirjoituksen valossa, mikä poikkesi aikaisempien tutkijasukupolvien usein venäläisvastaisesti värittyneistä, suomalaiskansallisista historiakäsityksistä.

2010-luvulla Viipurin historiaa tutkittiin ensimmäisiä kertoja myös yleisen, kansainvälisen kaupunkitutkimuksen kysymystenasettelun ja urbanistiikan kannalta. Tuloksia olivat Kimmo Katajalan toimittama *Meanings of an urban space – Understanding the historical layers of Vyborg* (2016), mutta ennen muuta pitkään

valmisteltu, kartografisesti korkeatasoinen ja monipuolinen, suomen- ja englanninkielisin tekstein varustettu *Viipuri – Historiallinen kaupunkikartasto Scandinavian atlas of historic towns, New series N:o 3*, (2020). Vuonna 2017 kaupungin historiasta ilmestyi Jussi Iltasen tiivis ja runsaasti kuvitettu kokonaisesitys *Viipurin historiallinen kartasto – Kaupungin vaiheet keskiajalta nykypäivään*. Näihin teoksiin sisällytettiin myös vuoden 1944 jälkeinen ajanjakso, jota yleisellä tasolla käsiteltiin jo Yury Shikalovin ja Tapio Hämysen kirjassa *Viipurin kadotetut vuodet 1940–1990* vuodelta 2013.

Suomessa on monella tavoin jatkunut talvisotaa edeltäneen suomalaisen Viipurin tutkimusperinne. Kohteina ovat olleet lukuisat henkilöt, yhteisöt ja tapahtumat, etenkin vuosien 1918 ja 1939–1944 sotahistoria mutta myös rakentamisen ja arkkitehtuurin historia. Merkkiteoksena on pidettävä vuonna 2020 julkaistua monografiaa *Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti* (toim. Netta Böök ja Kari Immonen), yli 400-sivuista teosta, joka suomalaisten ja nykyviipurilaisten kirjoittajien voimin kuvaa Ullbergin kautta koko kaupungin rakentamista ja arkkitehtuuria 1900-luvulla sotavuosiin saakka. Uusin Viipuri-aiheinen kirja, joka järjestelmällisesti esittelee keskustan kortteleita ja rakennuksia sekä niiden entisiä asukkaita, liikkeitä ja elämää, on Emer Siliuksen *Viborgs gator – Stadens ådror* vuodelta 2025.

2000-luvulla ja etenkin 2010-luvulta eteenpäin Venäjän historian tutkimuksen julkikuvassa on jälleen korostunut suurvaltanäkökulma ja Venäjän vanhan imperiumin keskusjohtoisuuden perinne. Venäjän reuna-alueelle sijoittuvalle Viipurille ja sen historian monikansallisten erityispiirteiden ja ”ei-imperiaalisen” historian tutkimukselle yleensäkin on silti myös riittänyt edustajia ja julkaisumahdollisuuksia. Viipurissa on runsain mitoin hyödynnetty suomalaisten arkistojen, museoiden ja kirjastojen digitoituja, verkossa vapaasti yli rajan käytettävissä olevia kokoelmia, erityisesti Kansalliskirjaston digitoituja sanomalehtiä ja SA-kuva-kokoelmaa sotavuosilta 1939–1944. Monet nykyviipurilaiset tutkijat ovat ansiokkaasti tuoneet esille kaupungin ”ei-imperiaalista” historiaa ja sen erityispiirteitä, Ruotsin ja Suomen historian ja arkkitehtuurin historian tutkimuksen perinteitä ja esikuvia seuraten.